

וזבחת – ואכלת – אמר הרבי מלובלין זצ"ל: תחילה יזבח אדם את יצרו, ורק אחר כך יאכל מאכלו; שלא יאכל מחמת תאוה, אלא לבריאות הגוף או שאר כוונות (אמרי דוד' על תהלים, פד). והוא כוונת אמרם (גטין ע). סעודה שהנאתך ממנה – משוך ירך הימנה, (לא אמרו 'אל תאכלנה'); כלומר, כשרואה שמתגברת תאוותו ישהה באכילתו, שלא לאכול בתאוה רבה, אלא לצורך קיום נפשו ובריאותו, ורק אז יחזור ויאכל.

(דברי אמת פר' ראה; תפלה למשה פר' לך. מובא ב'אבני זכרון' – אכילה)

דף לא

הערות ובאורים בפשט

ז'הא בעי כיסוי?...' – משמע מכאן שכאשר אין דם לכסות – אסור לשחוט. (כן הוכיח מכאן ומעוד מקומות, הרשב"א בתורת-הבית א,ה).

וכנראה משמע לו שמדובר שלא היה יכול לתפוס את העוף בידי ולשוחטו ולכסות דמו כדת, ואעפ"כ אמרו שאסור לו לשחוט כשאין לו עפר מוזמן.

ואולם מדברי המרדכי (מנחות, הלכות קטנות תתקמ"ד) נראה שבמצוות עשה, כאשר האדם אנוס מלקיים המצוה, אינו אסור להכנס למצב שייאלץ לבטלה. שכתב שם, שבשבת שאי אפשר להטיל ציצית בבגד, אין איסור ללבוש בגד ללא ציצית. ולכאורה משמע שהרשב"א והמרדכי נחלקו בשאלה זו. וצריך עיון. עפ"י קהלות יעקב – מנחות כג; ב"ב י. לפי מה שכתבו אחרונים (ע' מג"א – ג) שאף לשיטת המרדכי יש בדבר איסור דרבנן (אלא שהתירו בשבת משום כבוד הבריות) – יש לומר שאין מחלוקת בדבר, ואף כאן אסור לו לשחוט מדרבנן כשאין לו עפר. וע"ע מראי מקומות בכללות ענין זה, במובא ביוסף-דעת (סה) – קונטרס בענין ציצית פרק שביעי, יד).

'דמזמין ליה לעפר דכולה פתקא' – לפי המובא ברש"י, גם עפר תיחוח המוכן, יש לזמנו בפה לצורך כיסוי הדם. והרא"ש כתב שלא נתברר זימון זה למה צריך. וכן נוקט להלכה (להלן ספ"ו), שאם מצא עפר תיחוח ושחט עליו – דיו. (וכן נקטו הרשב"א כאן והמאירי והתוס' להלן פג: ד"ה צריך. ע"ש). ואולם כמה ראשונים כתבו כרש"י. (יראים – תלח; ר"ן להלן פ"ו; כל-בו; העיטור; האגודה).

(כתב הנצי"ב, גם לדעת החולקים על רש"י, מצוה לכתחילה על האדם ליתן עפר למטה, אלא שאם כבר מונח שם עפר תיחוח, הרי נפטר ממצוה זו, וכדין כסוה הרוח שפטור מלכסות. ולכאורה יצא לפי זה שלכתחילה אין לו לשחוט בדרך זו אם לא נתן האדם עפר למטה, שהרי מכניס עצמו לכתחילה למצב שייפטר מן המצוה, ודומה הדבר לשוחט ויודע שמיד כשישחוט, תכסה הרוח את הדם.

ודעת רש"י נראה, שהזמנתו בפה את העפר הקיים שם, מועילה לקיים מצות נתינה, וא"צ נתינה בידיים).

'אמר רבי זירא: מלא צואר וחויץ לצואר. איבעיא להו, מלא צואר וחויץ לצואר כמלא צואר, דהווי לה תרי צוארי, או דלמא מלא צואר וחויץ משהו' – לפי צד זה האחרון יתפרש לשון המשנה: 'מלא צואר' (ויש גרסה: 'כמלא צואר') – שוחק, דהיינו כשיעור צואר מלא – צואר ועוד משהו. (עפ"י רמב"ן ורשב"א)

‘מחטא דאושפכי’ – רחבה היא קצת בראשה, ויש לה בראשה או בצדדיה מקום חתך, שבו מישרים הרצענים את העור. וקטנה היא מן האיזמל.
 וכיון שלא נפשט דינה של מחט הרצענים, אין לשחוט בסכין קטנה יותר מדי. והשוחט בסכין קטנה צריך להזהר לשער לפי אומד דעתו שכשיליך ויביא בה לא ידרוס. (עפ"י רמב"ן ור"ן)

‘ע"ב’ זפשט מי שידיו טמאות ונטלן – ידיו טהורות, ופירות אינן בכי יותן. ואם בשביל שידוחו ידיו טהורות ופירות בכי יותן – מלשון זפשט מי שידיו טמאות דקדק הרשב"א, שגם אדם אחר שאינו בעלי הפירות, על ידי שנוח לו מן המשקה שעל הפרי, מכשיר לקבל טומאה, ואין צורך דוקא ברצון הבעלים. אלא שהרמב"ם (טומאת אוכלין יב,י) כתב שצריך שיותן מים על האוכל ברצון הבעלים.

(ע"ע בענין זה: במאירי כאן ובחגיגה יט. בקצות החשן – תו; חתם סופר – יו"ד לט; אליהו רבא – מכשירין ה,א; מנחת חינוך – קסו,ו; חזון נחום – מכשירין ד,ז; חזון איש – מכשירין א,יב; קהלות יעקב – ב"מ ל, כריתות ד, ב"ק יג,ב; אבי עזרי – חובל ומזיק (קמא) ד,ז, נזקי ממון (קמא) ה,א – בהערה; שיעורי ר' שמואל רוזובסקי – ב"מ כב, עמ' קעד-קעו; שבט הלוי ח"ג קנד).

זמי אמר ר' יוחנן הכי... ותנן נפלה סכין ושחטה... אמר רב פפא: לר' נתן – שנפלה מן הגשר. ולרבנן – שירדה להקר' – מבואר בגמרא להשוות דין הכוונה בטבילה ובשחיטה, (מלבד לדעת ר' יוחנן שמחלק ביניהם – משום דרשת המקראות שבכל פרשה. הא לאו הכי – שוים הם מסברא). והמשותף בשניהם, שהם באים להכשיר לצורך דבר אחר, ואינם חובה כשלעצמם. ואין זה ענין למחלוקת החכמים האם מצוות צריכות כוונה אם לאו – כי כאן הדיון אודות מכשירים ולא על המצוות גופן. (עפ"י רמב"ן). וכיו"ב כתב הגרעק"א, שכאן המצוה היא על דרך השלילה, ולא כשאר מצוות; כלומר, אל תאכל בשר אלא ע"י שחיטה, וכן איסור תשמיש בנדה ללא שתטהר עצמה במקוה.

(וע"ע בבאורי דיני כוונה בשחיטה ובטבילה, ובדין זמתעסק בשחיטת חולין ובקדשים – חזו"א זבחים כ (ב), יא; אחיעזר ח"ג נב,ז; זכר יצחק ח"א וז"ח ב,ו,ו; אבי עזרי – ריש הל' פסולי המוקדשין; שבט הלוי ח"ד ח; ט. וראה מש"כ הגר"ר בעניני ע"ד הדרוש – בח"ב סוסי"ו מו.)

ובענין כוונה הפכית, כגון ששחט ונתכוין לנחירה ולחניקה – ע' ים של שלמה; עונג יום טוב – נז; אחיעזר ח"ב סוסי"ד; מחשבת ציון (לרב"צ אפשטיין, ירושלם תשנ"א) – י.

בתרומת הדשן (רנז) חכך בענין טבילת כלי נכרים, האם צריך לה כוונה כטבילת טהרה מטומאה, שמא אין לדמותן זו לזו. ולכאורה צריך באור, הלא בגמרא השווו שחיטה לטבילה, ששניהם מכשירים כמו שכתב הרמב"ן, ואם כן אף טבילת כלים בכלל.

ולא קשה, שהרי דברי התרומת-הדשן שם אמורים לפי ההנחה שהלכה כר' יוחנן שמצריך כוונה, ולר"ח אכן אין להשוות הדינים, כמבואר בגמרא, אלא דין מיוחד הוא בטבילה שנלמד מכיבוס הנאמר בבגד המנוגע, ולפי זה אכן י"ל שדין הוא בטבילת טהרה דוקא ולא בטבילת כלי סעודה.

ואמנם הרשב"א בתשובה (ח"ג רנה; רנט) נקט כפי הפוסקים כרב, והשוו טבילת כלים לטבילת נדה, שאין צריך כוונה. ע"ע בכללות הענין, בספר אור שמח ריש הלכות מקוואות).

‘בהא זכנהו רבי נתן לרבנן, מי כתיב וחתכת, וזבחת כתיב, אי בעינן כוונה לחתיכה, אפילו לזביחה נמי ליבעי, אי לא בעינן כוונה לזביחה, לחתיכה נמי לא ליבעי’ – ואפשר לפרש טעמם של

חכמים, כיון שמצד הסברה יש ללמוד שחיטה מטבילה, הלכך אעפ"י שגילה הכתוב שאין צורך בכוונה בשחיטת חולין, יש לנו לצמצם הדין ולומר שזוהו רק לענין הכוונה להתיר הבשר, אבל כוונה לחתיכת סימנים – צריך, משום לימוד שחיטה מטבילה. (עפ"י 'קובץ ענינים' לגרא"ו)

עיונים נוספים

'נפלה סכין ושחטה, אע"פ ששחטה כדרכה – פסולה... טעמא דנפלה, הא הפילה הוא כשרה, ואע"ג דלא מיכוין...' – בתוס' בסנהדרין (עו. ד"ה סוף) כתבו שסוגיא זו הולכת כמאן דאמר (בב"ק כב) 'אשו משום ממונו' (שאל ההולכת ומזיקה מכח הדלקת האדם, אינה נחשבת כמעשה האדם אלא כממונו שהזיק), אבל למאן דאמר 'אשו משום חציו' (שהרי היא כחץ ההולך ומזיק מכח האדם) – נפלה מידו כהפילה דמי, שהרי אמרו (בב"ק שם) אבן סכין ומשא שהגניחן בראש הגג ונפלו ברוח מצויה והזיקו – הרי זה כאדם המזיק לדעה זו, ואף כאן כשנפלה הסכין מידו, הרי זה כמי שהפילה מכחו.

ובהגהות ר' בצלאל כהן שם כתב, שכך יש לגרוס בדברי התוס': למ"ד משום חציו נפלה מידו כהפילה דמי. ולדעה זו כך יש לדייק מהמשנה: טעמא דנפלה שלא מידו, הא נפלה מידו – כשרה, דהוה ליה כהפילה. וכן דעת הרשב"א (בתורת הבית הארוך דף יא.ב. וכן צדד בחידושיו כאן). שנפלה סכין מידו ושחט – שחיטתו כשרה. עכ"ל. (וכו"ב כתב הנצי"ב בחידושיו כאן בהסבר התוס').

ולענ"ד קשה להבין דבריו, שהרי לדעת הסובר אשו משום חציו סוברים התוס' שגם במניח אבן סכין ומשא בראש גגו ונפלו ברוח מצויה, נחשב כאשו וככחו לכל דבר – הרי שגם אם לא נפלו מידו דינו כחציו.

ולוא דבריו יש לפרש לפי מה שכתבו התוס' בב"ק (כב: ד"ה חציו), דמאן דאמר אשו משום חציו אינו מחייב אלא באש שעלולה להזיק ברוח מצויה הרבה, וההזק קרוב לודאי, כעין חציו. מעתה יש לומר שכך הוא הדין: טעמא דנפלה ברוח שאינה מצויה הרבה, הא נפלה ברוח מצויה הרבה, דהוה כהפילה הוא – כשרה.

ומה שהביא מ'תורת הבית' שבנפלה מידו השחיטה כשרה, נראה שמדובר שנפלה מחמת שהזיז את ידו או את גופו, וכמו שהביא הרשב"א בגמרא בב"ק, היתה אבן מונחת בחיקו ונפלה – לענין נזיקין חייב, שמדובר שנפלה מחמת הנעת גופו, שזה נידון כהפיל מכחו. וכן אם נפלה הסכין כתוצאה מפתיעת כף ידו, שגם זה נחשב כנפל מכחו, וכמו שמצינו בפותח ברוז מים, שהמים הראשונים נחשבים כבאים מכחו, ודין זה לכולי עלמא, גם למאן דאמר 'אשו משום ממונו'.

והרא"ה ב'בדק הבית' (שם) כתב לדחות ראית הרשב"א, וזו לשונו: גבי נזיקין, כל היכא דאיהו גרים – חייב. וכוונתו נראה, לפי שמצינו שאדם חייב גם בשהזיק ללא כח כלל, וכמו ששנינו שאם היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון ועמד בעל קורה ונשברה החבית – חייב, וחייב גם על כלים, הרי שנחשב אדם המזיק (ולא משום 'בור') גם בשלא הזיק מכחו כלל. ועל כרחין הטעם משום שאדם חייב לשמור גופו שלא יזיק, ואינו דומה לשחיטה ורציחה שצריך 'כחו'. ומה שהביא הרשב"א לראיה מנדה שנפלה מהגשר שעלתה לה טבילה – אינו מובן, שהיכן מצינו שהכניסה למים מטהרת, ובפשטות עצם המצב שגופו בתוך המים זהו מטהר. וזו כוונת הרא"ה. אמנם הרמב"ם כתב שהטובל נטהר בעליתו מן המים, וכבר הרבו האחרונים בבאור דבריו. (מהגרונ"ג גולדברג שליט"א).

א. לכאורה היה מקום לפרש דברי התוס' בסנהדרין, דלמ"ד אשו משום חציו, אין מקום לדייק ולחלק בין נפלה להפילה,

אלא גם בשהפילה הוא אין השחיטה כשרה, ומשום שצריך כוונה בשחיטה. ואולם דבר זה נסתר מהמשך הסוגיא, ממה שהקשו (בע"ב) לר' יוחנן מכת דיוק זה, והרי ר' יוחנן הוא הסובר 'אשו משום חציו' – אלא ודאי גם לשיטתו יש לדייק ממשנתנו ששחיטה אינה צריכה כוונה, ולחלק בין נפלה והפילה, וכמו שבאר הרב שליט"א.

ב. הרא"ש כאן הוסיף טעם לכך שכשנפלה הסכין, אין כאן שום כוונה, וכיון שכתוב 'זובחת' צריך לכל הפחות כוונה למעשה כלשהו, ואף לר' נתן. ונראה שהוצרך לטעם זה (ולא כתב בפשיטות, דבעינן כח גברא) כדי לישב הסוגיא גם למ"ד 'אשו משום חציו', שאעפ"י שהמעשה מתייחס אל האדם לענין שאר הלכות, אין זו שחיטה כשרה, כי דין מיוחד הוא בשחיטה להצריך כוונת האדם לפעולה, 'זובחת' – ואכלת'.

ג. בחזו"א (ב"ק ב,א) כתב שיש לנקוט לעיקר כתירוץ השני שבתוס' בסנהדרין, ולפיו נפלה סכין ברוח מצויה אינו נחשב ככחו, וכן אבן סכין ומשא שהניחן בראש גגו. וכן ע' בחדושי הגר"ח (שכנים יא,א) שבאר בדעת הרמב"ם, שבכל מקום שפסק כח האדם, אין לדוננו כ'חציו', ועל כן כשנפלה סכין מידו, כיון שאין כאן כח גברא כלל – שחיטתו פסולה. וע"ע במצוין בסנהדרין שם.

ד. מש"כ לענין פתיחת היד, שהנפילה נחשבת כבאה מכחו – מצד הסברא נראה לכאורה שזוהו דוקא כשפתח ידו במכוון, (גם אם לא חשב שהסכין יפול וישחוט), אבל אם הרפה אחיזתו בלא משים, אין הנפילה מתייחסת אל מעשה האדם, וגרע ממתעסק. וכן לענין פתיחת ברו שלא במעשה מכוון – אין זה נחשב שבאים המים מכחו. וצ"ב.

ובשמלה חדשה (ג,א) כתב (דלא כהרשב"א), שאם פתח ידו או מונחת בחיקו ועמד ונפלה – אין זה נחשב כבא מכחו. ה. עוד בבאור דברי הרשב"א, והוכחתו מנייקין לשחיטה – ע' באבי עזרי הל' נזקי ממון (קמא) יד, טו ד"ה ונראה שזוהו).

(ע"ב) 'אלא חולין דלא בעי כוונה מיהא מנלן – דתנן, פירות שנפלו לתוך אמת המים ופשט מי שידיו טמאות ונטלן – ידיו טהורות...' – ואם תאמר הלא יש לחלק, הרי שם עכ"פ נתכוין לפעולת טבילת הידים במים, אלא שלא נתכוין לטהרם, אבל כאן הלא נאנסה ונפלה למים ולא כיוונה כלל לפעולת טבילת כל הגוף. וכדרך שמחלקים חכמים בשחיטה, בין נתכוין לחתוך סימנים ולא נתכוין להתיר הבשר, שכשר, ובין אופן שלא נתכוין למעשה החיתוך, שפסול.

(ואמנם להלן אמרו שלחכמים מדובר כשירדה להקר, והשוו הדבר לכוונת חיתוך סימנים, מכל מקום הרי לא נתכוונה להכנס כולה למים אלא נפלה, וכמו שכתב רש"י. ואעפ"י שמשלשון הרמב"ם (מקוואות א,ח) היה נראה קצת שמפרש דלא כרש"י, שירדה להקר היינו ללא נפילה כלל, אלא נתכוונה להכנס כולה למים לשם קירור ולא לשם טהרה – אין נראה שזו כוונתו, שהרי אמרו בברייתא 'נאנסה' – היינו נפלה. וע' רש"י וב'קובץ ענינים' שהקשו על פרש"י ורצו לפרש שירדה להכניס כל גופה במים. אך אין נראה כלל לפרש כן בברייתא, כאמור. ואולם יש לדייק מדברי הרמב"ן כאן, שהשוה ירדה להקר לתוקע לשיר, שמדובר שבכוונתה להכניס כל גופה למים. ושם מדובר שזו כוונתה הכללית, אלא שפתאום נפלה למים שלא במכוון);

ויש לומר כיון שכל כוונתו לא היתה אלא ליטול הפירות, ואין לו שום ענין וכוונה במים אשר שם, אין כאן כלל כוונת טבילה. אכן אם טבל לשכשך ידיו בעלמא ולא לשם טהרה, יש שם כוונת פעולת טבילה, וכנתכוין לחתוך סימנים.

'אמר ליה אביי לרב יוסף: לימא תיהוי תיובתא דר' יוחנן מהא? אמר ליה: ר' יוחנן הוא דאמר כרבי יונתן בן יוסף...' – ואם תאמר מה מקשה, והלא אמרו בסמוך שלפי כולם אין צריך כוונה לשם שחיטה, להתיר הבשר, אלא די בכונת חיתוך סימנים. ואם כן אף כאן יש לומר שנתכוין לפעולת הטבילה אלא שלא נתכוין לאכול חולין על ידה, ואינו דומה לנדה שנאנסה, שלא כיוונה כלל לטבול אלא נפלה? ויש לומר שלפי האמת שמקור דינו של ר' יוחנן הוא מהקש לתכבוסת ראשונה, כבסמוך, צריך דעת

וכוונה לשם טהרה דוקא, כמו דעת הכהן בתכבוסת ראשונה. וכן משמע, מדמיעטו רק שאין צריך דעת כהן – הא דעת מטביל דומיא דדעת כהן – צריך. וכל שכן שבירדה להקר ונפלה אינה מועילה לר' יוחנן, ואפילו לר' נתן. וכן משמע בהגהות אשר"י כאן וברמ"א. וערש"ש.

(וצריך בירור להלכה, לפי מה שכתב הרמ"א (קצח, מח) להחמיר לכתחילה כר' יוחנן. וע' בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד יד) אודות שידוך עם בת הנדה, שכיון שאין בדבר שום איסור מן הדין, אף לא מדרבנן, אלא שאין הדבר ראוי, לכן אם מידותיה טובות יש לנו לתלות שאינה בת הנדה, שמן הסתם נטהרה אמה כשרחצה בים או בנהר ובמעין. והאריך שם לדון שאף לפי דעות המחמירים לפסוק כר' יוחנן שטבילת חולין צריכה כוונה, משמע שזהו רק חשש לכתחילה ובאיסורי תורה, אבל לענין דינים דרבנן, וכ"ש לענין ענין חשש לפגם בן הנדה, יש לנו לנקוט שאין צריך כוונה. – מכל דבריו נראה שנקט בפשיטות שלר' יוחנן אין הטבילה כשרה גם כאשר נתכוונה להכנס כולה למים, וכנ"ל. שאם נאמר שבאופן כזה נחשב ככוונה, הלא היה לו לומר שיש לתלות בשופי שצללה במים. ובעיקר דבריו יש להעיר, באופן שידוע שזמן עיבורה היה בימות חורף הקרים ואין דרכם של בני אדם לרחוץ או בים ובנהר, יש מקום להחמיר למדקדק. אך מ"מ יש לתלות אף ברחיצה במקומות סגורים ומחוממים, במים הכשרים מדאורייתא הגם שפטולים מדרבנן. וכן רמז לזה באג"מ שם בסוף סימן כג).

דף לב

הערות ובאורים

'אמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב: כדי שחיטת בהמה לבהמה ועוף לעוף, או דלמא אף בהמה לעוף? אמר להו: לא הוה בדיחנא ביה בחביבי דאישיליה. אתמר, אמר רב: כדי שחיטת בהמה לבהמה ועוף לעוף... – 'משום דאמרינן בסנהדרין ל"ו: דלגמריה הוו צריכי ולסבריה לא הוו צריכי'. (מהגר"א נבנצל שליט"א.)

פירוש, לכך כששאלוהו רב כהנא ורב אסי לרב, לא השיב אלא שלא שמע הדבר מרבו. ואח"כ נאמר כמימרא בפני עצמה, מה דעתו של רב מצד הסברא).

'כדי שיגביהנה וירביצנה וישחוט' – לפי שדרך הטבחים להגביה הבהמה כשרוצים להרביצה, לפיכך משערים בעשיית כל צרכי השחיטה. (עפ"י כלבו בשם הראב"ד. וכן משמע מרש"י להלן מ. ד"ה רבוצה, שדרך הטבח להגביה הבהמה מן הקרקע עובר להרביצה – עפ"י שיחת חולין).

ורבנו גרשום גרס: 'שירביצנה ויגביהנה וישחוט' – כלומר ויגביה צוארה לשחוט. וכנגדו בעוף – יש לשער כדי אחיזתו לצורך השחיטה עם השחיטה. (ע' במובא ב'שיחת חולין' בפירוט). להלכה סוברים כמה פוסקים, ששיעור שהייה בעוף הוא משהו, שאין לשער אלא בשחיטה עצמה, (וכשיטת רש"י, שלר' יוחנן אין משערים בהרביצה, ובזה הלכה כמותו דלא כר' יוסי בר"ח. ערא"ש). והלא אם מצא חצי קנה פגום והוסיף עליו כלשהו – כשר. ע' תרומת הדשן – קפה. וכן פסק הרמ"א (כג, ב), ודלא כהשלחן-ערוך.

עוד הביא הרמ"א (שם) ש'המנהג פשוט במדינות אלו להטריף כל שהייה, אפילו משהו, בין בעוף בין בבהמה, ואין לשנות! וטעם הדבר באר הגר"א (סק"ז), משום שאין אנו בקיאים בשיעורים, הסכימו לאסור בכל ענין.